

Studium Generale atelier

28 september 2022

WAAROM IS HET BELANGRIJK GODSBEELDEN TER SPRAKE TE BRENGEN?

Godsbeelden spelen een belangrijke rol in het theïstisch-atheïstisch discours, in de ontkerkelijking en de secularisatieprocessen, in de cultuurstrijd tussen behoudsgezinden en vooruitstrevenden, in ethische en morele keuzes, zelfs in politieke overtuigingen.

1. God als projectie van volmaaktheid.

Ludwig Feuerbach kan de vader van het 19de -eeuwse atheïsme genoemd worden die latere atheïsten zoals Karl Marx (zijn leerling), Sigmund Freud, Bertrand Russell en J. P. Sartre beïnvloed heeft tot ver in de 20ste -eeuw en tot de “nieuwe” atheïsten van vandaag.

Feuerbach en zijn latere adepten menen dat niet God de mens naar zijn beeld en gelijkenis geschapen heeft, maar andersom. God werd geschapen in het beeld van de mens, een geïdealiseerd beeld waarin alle onvolkomenheden van de mens volkomen worden: almachtig, rechtvaardig, alwetend, eeuwig, algoed. Deze attributen van God werden door de middeleeuwse laat scholastici in boek na boek beschreven en beargumenteerd. Dan werd God een superwezen, de hoogste zijnde in het universum, a.h.w. de top van de “zijns hiërarchie”. Dit ondanks de waarschuwingen van Thomas van Aquino, Albertus Magnus, Meister Eckhart dat God buiten het universum staat, door ons niet vatbaar is en totaal anders is dan gelijk welke voorstelling die we van hem hebben.

God zou dus de som zijn van alle verlangens van de mens naar volmaaktheid. Hij zou ontstaan uit het verlangen om onze onvolmaaktheden te transcenderen.

In een hedendaagse cultuur van individuele autonomie, ontvoogding en zelfontplooiing die teruggaat naar het individualisme en liberalisme van de 19de eeuw, is er echter geen plaats meer voor een God die ons herinnert aan onze onvolmaaktheden.

Het verlangen naar God wordt door vele gelovigen als reëel ervaren. God als een redder in nood, een toevlucht, een troost. De psalmen zijn er vol van. Augustinus en Kierkegaard schreven er mooie teksten over. Voor Sigmund Freud verschaft de idee van God voor mensen een troost om het lijden van het bestaan te kunnen aanvaarden. Voor hem en latere godsdienstpsychologen duidt dit echter eens te meer op een gebrek aan autonomie, volwassenheid en zelfbeschikking om het leven en het lijden zelfstandig aan te kunnen.

2. Het Godsbeeld van atheïsten

Alle mensen hebben een Godsbeeld, het is naïef te denken dat een atheïst dat niet heeft. Hij heeft al tenminste één beeld in zijn hoofd waarvan hij zegt: in zo'n God kan ik niet geloven, zo schrijft de Vlaamse theoloog Ignace Demaerel in zijn boek "Mag God nog God zijn?" (2020). Het boek veroorzaakte ophef in vrijzinnige milieus.

Denkers die God verwerpen duiden op de onverenigbaarheden in de opgehoopte attributen van God. Indien God almachtig is, waarom laat hij dan het lijden toe? Indien God rechtvaardigheid is, waarom is er dan zoveel onrecht in de wereld? Indien God liefde is, waarom is er dan zoveel haat in de wereld? Waarom zijn lijden, onrecht en haat deel van zijn schepping? Allemaal vragen die wel theologische antwoorden hebben, maar niettemin de ontkerstening sinds de 2de helft van de 20ste eeuw in een versnelling gebracht hebben.

In 1960, midden in de "God is dood" golf die het nieuwe atheïsme zou inspireren merkt Edward Schillebeeckx OP in een interview met Time Magazine in 1966 op dat de god die de kerk eeuwenlang gebruikt heeft verdwenen is, dood is. Een tirannieke, straffende god, een dictator die ons bespioneert, een autoritaire vader die middels de kerk overal zijn invloed opdrong kon niet standhouden in een nieuwe cultuur. Zelfs in onze gedachten zijn we niet vrij want de mens kan ook zondigen in gedachten!

Een kritische, oordelende en straffende god staat onze vrijheid in de weg. Alle hedendaagse "nieuwe" atheïsten wijzen op deze tirannieke god, van wie "we ons moeten bevrijden om onszelf te kunnen zijn". Het onderzoek van de Leuvense theoloog en godsdienstpsycholoog Antoon Vergote (1921-2013) wijst erop dat het autoritaire godsbeeld wijd verbreid is onder ongelovigen. Atheïsme en anti-theïsme vereenzelvigen zich met anti-autoritaire overtuigingen die gelinkt kunnen worden aan het verwerpen van de autoritaire vaderfiguur.

Omgekeerd toont onderzoek naar de autoritaire persoonlijkheid aan dat deze de autoritaire ouderfiguren geïnternaliseerd heeft en ze imiteert. Deze persoonlijkheid voelt zich sterk aangetrokken door een strenge dogmatische religie en een straffende god en is intolerant voor afwijkend gedrag en minderheidsgroepen in de samenleving. (Extreem) rechtse overtuigingen vereenzelvigen zich met dit godsbeeld van natuurlijke orde, onveranderlijkheid en traditie.

3. Het transcendente en het immanente Godsbeeld

In de christelijke traditie is God zowel transcendent als immanent, d.w.z. totaal anders, onbereikbaar en tegelijk nabij en werkzaam aanwezig.

De God met de scholastieke attributen (eeuwig, almachtig etc.) heeft de transcendentie beklemtoont. Het eerste testament is er vol van. De psalmist schrijft dat Jahweh “hoogverheven is en troont in de hoogte, neerkijkend naar hemel en aarde” (Psalm 113).

Maar in Jesaja (41:10) zegt God: “Ik ben bij U” en in Jesaja 7:14 wordt de geboorte van een zoon aangekondigd die men “Emmanuel” zal noemen, d.w.z. “God met ons”. Jezus is de openbaring van Gods immanentie, van zijn aanwezigheid en zijn liefde. (1 Joh 4:12)

Paulus zegt dat God niet ver is van ieder van ons. In Hem immers “leven we, bewegen we, zijn we” (Hand 17:28).

Ons Godsbeeld kan overhellen naar het transcendente of naar het immanente. In de (post) moderne cultuur ligt de transcendente God moeilijk want Hij wordt geassocieerd met de overheersende autoritaire oordelende God. Vele gelovigen voelen zich ook vervreemd van deze dimensie van God. Een horizontaal sociaal bewogen christelijk geloof geniet hun voorkeur. Het verklaart ook de populariteit van Oosterse godsdiensten die de uitsluitende immanentie van het Goddelijke d.w.z. het pantheïsme belijden (Boeddhisme, Hindoeïsme).

Het magisterium van de kerk verwerpt het pantheïsme als een aberratie, omdat de christelijke God tegelijk transcendent en immanent is.

4. Een actieve of een passieve God.

In “America’s Four Gods: What we say about God & What that says about us” (Oxford UP 2010) beschrijven P. Froese en C. Bader (Baylor University) de dominante godsbeelden in de VS op basis van een omvattend empirisch onderzoek. Slechts 5% van de respondenten bekenden zich als atheïsten. De rest bekende zich tot zeer verschillende godsbeelden en dit doorheen de verschillende religies (protestant, katholiek, islam, joods).

De autoritaire god die intervenueert om hen te straffen die zijn wetten overtreden.
De benevolente god, die op reddende wijze intervenueert en mogelijkheden aanbiedt.
De kritische god, die nu niet intervenueert maar wel oordeelt in het hiernamaals.
De afstandelijke god, die de wereld in gang gezet heeft maar zich verder niet engageert.

De typologie heeft zijn beperkingen want er zijn ook mengvormen. En God handelt misschien niet direct maar indirect door mensen. Maar het onderzoek toont aan dat grote verschillen in godsbeelden in elke religieuze groep voorkomen en een betere predictor zijn voor ethische, morele en zelfs politieke keuzes dan de religies zelf.

5. Wereldbeeld, mensbeeld en godsbeeld

In zijn boek “Tegendraadse beschouwingen: op zoek naar houvast in een verandering van tijdperk” (Pelckmans 2022) stelt Guido Vanheeswijck dat in elk tijdperk de dominante beelden van de wereld, van de mens en van God samenhangen. We leven nu midden in een verandering van tijdperk waardoor het wereldbeeld, het mensbeeld en dus ook het godsbeeld aan het veranderen is. Een historisch filosofische kijk op godsbeelden.

Guido Vanheeswijck is te gast op het atelier van het Stadium Generale van 8 februari 2023.

Gedurende het atelier van 28 september 2022 onderzoekt Marcel Braekers met ons hoe onze Godsbeelden ontstaan. Gedurende het atelier van 14 december 2022 verdiept hij met ons de beeldloze Godsontmoeting bij Meister Eckhart.

Gilbert Lenssen